

Εναλλασσόμενη κατοικία τέκνου

Γιάννης Βαλμαντώνης

I. Κριτήρια επιλογής και προτερήματα της εναλλασσόμενης κατοικίας

Ο Ν. 4800/2021 θεωρείται γνωστός ως νόμος για τη συνεπιμέλεια. Στο διεθνή χώρο υφίστανται δυο μορφές της: Η φυσική συνεπιμέλεια ή εναλλασσόμενη κατοικία (joint physical custody ή shared custody), που προβλέπει τη διατήρηση στενών σχέσεων των παιδιών με τους δύο γονείς και το μίσθισμα του χρόνου διαμονής τους κατά ποσοστό τουλάχιστον 1/3 με το γονέα που έχει δευτερεύοντα ρόλο στην ανατροφή του (less involved). Από την άλλη, η νομική συνεπιμέλεια (joint legal custody) περιλαμβάνει τη συναπόφαση των γονέων σε σημαντικά θέματα των παιδιών τους, αλλά δεν χαρακτηρίζεται από την ισόχρονη παρουσία και των δυο γονέων, καθόσον περιορίζει τη μόνιμη διαμονή του παιδιού στον ένα γονέα. Ο γονέας με τον οποίο διαμένει το τέκνο μαζί του θα έχει συχνότερη επαφή μαζί του, ενώ ο άλλος θα έχει δικαίωμα επικοινωνίας με το παιδί.

Στα προτερήματα της εναλλασσόμενης κατοικίας, σύμφωνα με την νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου (Tribunal Supremo) της Ισπανίας συγκαταλέγονται: α) η προώθηση της επαφής του ανηλίκου και με τους δύο γονείς, με την αποφυγή της ανισορροπίας στο χρόνο της παρουσίας τους, β) η έλλειψη του αισθήματος της απώλειας, γ) η μη αμφισβήτηση της καταλληλότητας των γονέων και δ) η ενθάρρυνση της συνεργασίας των γονέων, προς όφελος του ανηλίκου, που αναπτύσσεται αποτελεσματικά¹.

Η χρονική κατανομή της γονικής μέριμνας δίνει προβάδισμα στη διατήρηση της προσωπικής, άμεσης και ισόρροπης επαφής του τέκνου και με τους δυο γονείς του. Το παιδί έχει δυο λειτουργικά σπίτια (dual residence), την πατρική και μητρική του κατοικία. Ο δικαστής εξετάζει ιδίως για τη χορήγησή της: α) τη γειννίαση των κατοικιών των γονέων, προκειμένου να μη διαταράσσεται το περιβάλλον του ανήλικου τέκνου, β) την ηλικία των τέκνων, καθόσον πρέπει να εφαρμόζεται με φειδώ στα παιδιά σε τρυφερή ηλικία² και γ) τη δυνατότητα μιας ανεκτής συνεννόησης μεταξύ των διαδίκων³. Άλλα κριτήρια, αποτελούν οι οικονομικές δυνατότητες των γονέων, η επαγγελματική ευελιξία και η διαθεσιμότητα τους, η διάθεση και από το δεύτερο γονέα μιας αξιοπρεπούς οικίας για την ανάπτυξη του παιδιού, η ύπαρξη ικανού υποστηρικτικού περιβάλλοντος και η βούληση του τέκνου⁴. Κατά την περίοδο της πανδημίας, ιταλικά δικαστήρια⁵ στράφηκαν προς την εναλλασσόμενη διαμονή του τέκνου (ανά δεκαπενθήμερο), με σκοπό τον περιορισμό των άσκοπων μετακινήσεων και τη μείωση του επιδημιολογικού κινδύνου. Αρνητικές προϋποθέσεις αποτελούν οι περιπτώσεις της κακοποίησης ή της παραμέλησης του παιδιού και της ενδοοικογενειακής βίας⁶. Από τη δημοσιευμένη νομολογία στη χώρα μας, καθοριστικό ρόλο για της επιλογή της εναλλασσόμενης κατοικίας από το δικαστήριο είχαν η γνώμη του παιδιού που εκδήλωσε την επιθυμία να μην αποχωριστεί τους δυο γονείς του⁷, η επιτυχής εφαρμογή της χρονικής κατανομής για πολλά χρόνια⁸, η ανάλωση αρκετού χρόνου με τα τέκνα του από το γονέα που δεν συγκατοικεί μαζί τους⁹ και η μη ύπαρξη άλλου κατιόντος¹⁰.

¹ STS 61/16.1.2020, STS 11.2.2016, STS 25.11.2013.

² Βλ. όμως τη μετα - ανάλυση του *Warshak (2014)*, Social science and parenting plans for young children: a consensus report, Psychology, Public Policy, and Law, 20, σ. 46–67, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά μικρότερα των τεσσάρων ετών επιτρέπεται να δέχονται κατά τη διάρκεια της νύχτας τη φροντίδα από κάθε γονέα.

³ Σύμφωνα με τη *Σταμπέλου*, Σκέψεις για το Σχέδιο Νόμου: «Μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τις σχέσεις γονέων - τέκνων», ΕφΑΔΠολΔ 2021,387, η επιλογή αυτή αρμόζει σε ώριμους γονείς, που δύνανται να συνεννοηθούν μεταξύ τους για χάρη του παιδιού. Σε περιπτώσεις που ο ένας γονέας αντιδρά στην εναλλασσόμενη διαμονή, απαραίτητη κρίνεται η εμπλοκή υποστηρικτικών μηχανισμών, όπως διαμεσολάβησης, ψυχολογικής και συμβουλευτικής υποστήριξης των γονέων, κατά τον καναδό κοινωνιολόγο *Kruk*.

⁴ Η ισπανική νομολογία (STS 25.4.2014), έχει θέσει τα ακόλουθα κριτήρια: α) η προηγούμενη πρακτική των γονέων στις σχέσεις τους με τον ανήλικο και οι ικανότητές τους, β) η γνώμη του τέκνου, γ) ο αριθμός των παιδιών, δ) η τήρηση από τους γονείς των υποχρεώσεών τους σε σχέση με τα παιδιά, ε) ο αμοιβαίος σεβασμός στις προσωπικές τους σχέσεις και με τα υπόλοιπα άτομα που ζουν στην οικογενειακή στέγη, στ) οι συμφωνίες των γονέων, η) η γειννίαση των κατοικιών, τα προγράμματα και οι δραστηριότητές τους, θ) το αποτέλεσμα των δικαστικών αποφάσεων. Παρεμφερή και τα κριτήρια που θέτει η Re C (A child) (Shared Residence Order) [2006] EWCA Civ 235.

⁵ Trib. Verona, 27.3.2020, Trib. Bolzano, 4.4.2020.

⁶ *Manzanare*, La atribución por el Tribunal de la guarda y custodia compartida, Revista Boliviana de Derecho, 2008, 128.

⁷ ΜΠρΑθ 60/2017 ΕφΑΔΠολΔ 2017,55.

⁸ ΜΠρΑθ 7131/2017 ΕφΑΔΠολΔ 2017,951.

⁹ ΜΠρΑθ 5652/2018 ΝοΒ 2018,1431, ΜΠρΞανθ 250/2016 ΤΝΠ Νόμος.

¹⁰ ΜΠρΠειρ 1274/2020 ΝοΒ 2020,1457 με σύμφωνες παρατηρήσεις *Χαρίτου*.

Μέχρι τώρα τα δικαστήρια έχουν καταναίμει χρονικά τη γονική μέριμνα μεταξύ των γονέων, ανά μήνα ή δεκαπενθήμερο. Υπάρχουν όμως και άλλα παραδείγματα ισόρροπης επαφής και με τους δυο γονείς:

α) Το πιο σύνθητες μοντέλο στο διεθνή χώρο είναι η εναλλαγή ανά εβδομάδες. Αυτό το μοντέλο έχει το προτέρημα να κατανέμει ισομερώς και για μεγάλο χρονικό διάστημα το χρόνο παρουσίας του παιδιού με κάθε γονέα, χωρίς όμως ο άλλος γονέας να διατηρεί μια συνεχή σχέση μέσα στην εβδομάδα με το παιδί του, εκτός από την τηλεφωνική επαφή.

β) Τις δυο πρώτες μέρες της εβδομάδας (Δευτέρα και Τρίτη) με τον ένα γονέα, τις δυο επόμενες ημέρες (Τετάρτη και Πέμπτη) με τον έτερο γονέα και το Παρασκευοσαββατοκύριακο εναλλάξ. Το σύστημα αυτό ανταποκρίνεται στην ισόχρονη παρουσία, αλλά έχει το μειονέκτημα λόγω της εναλλαγής των γονέων μέσα στην εβδομάδα να παρουσιάζεται μια δυσχέρεια στην οργάνωση του προγράμματος των παιδιών.

γ) Την πρώτη εβδομάδα, το Παρασκευοσαββατοκύριακο (από Παρασκευή απόγευμα μέχρι Δευτέρα πρωί στο σχολείο) στο δικαιούχο γονέα καθώς και μια καθημερινή ημέρα (χωρίς διανυκτέρευση) και την επόμενη εβδομάδα που το παιδί θα περνά το Σαββατοκύριακο με το γονέα που διαμένει μαζί, μια διανυκτέρευση κατά τις καθημερινές ημέρες (από το μεσημέρι μέχρι το πρωί της επόμενης ημέρας). Αυτό το μοντέλο, έχει το προτέρημα να διατηρεί σταθερότητα επαφής με τους δυο γονείς σε συγκεκριμένες ημέρες εντός της εβδομάδας, διευκολύνοντας την καλύτερη οργάνωση του παιδιού, αλλά ανταποκρίνεται σε ποσοστό επικοινωνίας 1/3 του συνολικού χρόνου του το δεκαπενθήμερο.

δ) Ένα μοντέλο χρονικής κατανομής της γονικής μέριμνας, που βρίσκει μικρή πρακτική εφαρμογή, είναι αυτός που τα ανήλικα τέκνα διαμένουν στην ίδια οικία και εναλλάσσονται οι γονείς (Nesting Model). Το σύστημα όμως αυτό απαιτεί τη διατήρηση τριών κατοικιών, που προϋποθέτει ότι οι γονείς είναι οικονομικά εύρωστοι ή τη στήριξη των παππούδων ή συγγενών για τη διαμονή τους, τις περιόδους που δεν συγκατοικούν στη συζυγική οικία.

Επίσης οι γονείς έχουν τη δυνατότητα μέσα στην εβδομάδα να μοιράζουν τις εξωσχολικές δραστηριότητες του τέκνου, όπως για παράδειγμα ο πατέρας να πηγαίνει το παιδί στο ποδόσφαιρο και η μητέρα να το συνοδεύει στην κολύμβηση.

II. Οι τάσεις της νομολογίας

Στη νομολογία εμφανίζονται δυο διαφορετικές τάσεις. Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη¹¹, η εναλλασσόμενη κατοικία απαιτεί μία πραγματική συνεργασία μεταξύ των γονέων στις επιλογές και στη διαχείριση των αναγκών του ανήλικου παιδιού. Η διαφορετική φιλοσοφία τους ως προς τον τρόπο ανατροφής και διαπαιδαγωγικής συνιστά αποτρεπτικό παράγοντα για την χρονική κατανομή της γονικής μέριμνας, καθόσον θα καθιστούσε τα τέκνα δέκτες διαφορετικών υποδείξεων, προτροπών και μηνυμάτων, με αναπόφευκτες συνέπειες στη ψυχοσύνθεσή τους και με προφανή τον κίνδυνο για τη διάσπαση της προσωπικότητάς τους¹². Επίσης η συνεπιμέλεια (υπό τη μορφή της εναλλασσόμενης κατοικίας), δεν μπορεί να λειτουργήσει προς όφελος του τέκνου, όταν δεν αποτελεί αντικείμενο συναπόφασης των γονέων, αλλά επιβαλλόμενη απόφαση του δικαστή¹³.

Πρόσφατα, ο Άρειος Πάγος με την υπ' αρ. 1016/2019 απόφασή του¹⁴ έκρινε την εναλλασσόμενη κατοικία ως καταρχήν αντίθετη προς το συμφέρον του παιδιού, το οποίο επιβάλλει σαφήνεια ρόλων και σταθερό περιβάλλον. Επιπλέον, επισήμανε ότι η πολύ εκτεταμένη επικοινωνία του δικαιούχου γονέα πρόκειται στην ουσία για εναλλαγή της επιμέλειας του παιδιού¹⁵. Στην απόφαση

¹¹ ΜΕΦΘεσ 1420/2020 ΕφΑΔΠολΔ 2021,475 παρ.α. *Ράμμου*, ΜΕΦΑΘ 504/2019 ΕφΑΔΠολΔ 2021,73, ΜΠΡΑΘ 5173/2020 ΕφΑΔΠολΔ 2021,481 παρ.α. *Ράμμου*, ΜΠΡΛαμ 39/2020 ΤΝΠ Νόμος, ΜΠΡΑΘ 4234/2019 ΤΝΠ Νόμος, *Παντελίδου*, Γονική μέριμνα και προσωπική επικοινωνία υπό αναθεώρηση, ΝοΒ 2021,7.

¹² ΜΠΡΑΘ 6445/2019 ΧρΙΔ 2020, 204, με παρατηρήσεις *Λασκαρίδη*, ΜΠΡΑΘ 39/2015 ΤΝΠ ΔΣΑ.

¹³ ΜΠΡΑσ 261/2020 ΕφΑΔΠολΔ 2021,78. Έτσι και η *Παντελίδου*, Σύγχρονες εξελίξεις στην άσκηση της γονικής μέριμνας μετά τη διάσταση ή το διαζύγιο, ΕφΑΔΠολΔ 2020,9, η οποία επισημαίνει ότι το αίτημα για συνεπιμέλεια δύναται να υποκρύπτει διάθεση αποφυγής καταβολής της διατροφής.

¹⁴ ΑΠ 1016/2019 ΕφΑΔΠολΔ 2020,640 = ΕλλΔνη 2020,1050 σημ. Γ. *Βαλμαντόνη*. Παρόμοια και η νομολογία του ιταλικού Ακυρωτικού. Βλ. Cass. 17-12-2015, n. 25418, που αποφάνθηκε ότι η ίση κατανομή του χρόνου διαμονής του παιδιού με καθένα από τους γονείς δεν ανταποκρίνεται στο συμφέρον του τέκνου για διατήρηση σταθερού περιβάλλοντος και στο πνεύμα του θεσμού της συνεπιμέλειας και Cass. 15.2.2017, n. 4060, κατά την οποία η εναλλασσόμενη επιμέλεια έχει περιορισμένη εφαρμογή και απαιτεί συναίνεση των γονέων και του τέκνου.

¹⁵ Σύμφωνα με τη *Φουντεδάκη*, Οι προτεινόμενες τροποποιήσεις στο Οικογενειακό Δίκαιο, ΕφΑΔΠολΔ 2020,1215 και η *Παντελίδου*, Η γονική μέριμνα και το δικαίωμα επικοινωνίας με το τέκνο εκτός γάμου: Δυο θεσμοί σε εξέλιξη, ΧρΙΔ 2021,85. Βλ. όμως τη διαφορετική φιλοσοφία του STS 762/2012, κατά το οποίο ένα καθεστώς διευρυμένης επικοινωνίας μπορεί να είναι προπαρασκευαστικό για την εναλλασσόμενη κατοικία.

αυτή αναφέρεται ότι η εναλλασσόμενη επιμέλεια κατακρίνεται έντονα από τη νομική θεωρία¹⁶ και τους παιδοψυχιάτρους και παιδοψυχολόγους στην Ευρώπη και στην Αμερική. Σύμφωνα με τα πορίσματα της επιστήμης, οι ανάγκες των παιδιών δεν μπορούν να εξασφαλιστούν με απλό μοίρασμα του χρόνου τους μεταξύ των δύο γονιών, που αποβαίνει σε βάρος της ψυχοσυναισθηματικής ισορροπίας τους. Η ανάπτυξη σε ένα σταθερό, υγιές και αρμονικό περιβάλλον επιτυγχάνεται χάρη στο σταθερό χώρο κατοικίας, στη σταθερότητα του βασικού προσώπου φροντίδας, στο ήρεμο κλίμα που επικρατεί στις οικογενειακές σχέσεις καθώς και τη σαφήνεια των ρόλων, των χώρων και των σχέσεων¹⁷.

Η θέση αυτή δεν είναι αναντίρρητη. Κατά διαφορετική προσέγγιση¹⁸ που υποστήριξε ο ομιλών, με την εναλλασσόμενη κατοικία, κατοχυρώνεται μια καλύτερη ισορροπία ανάμεσα στους γονείς, στη φροντίδα και ανατροφή του τέκνου, προσφέροντας στον ανήλικο τη δυνατότητα να διαβιεί στην καθημερινή του ζωή τόσο με τον πατέρα όσο και τη μητέρα. Η σημερινή δομή της οικογένειας είναι διαφορετική, καθόσον η γυναίκα λόγω της επαγγελματικής της απασχόλησης βρίσκεται πλέον σε δυσκολία να φροντίσει μόνη της τα τέκνα, ενώ η σχέση των πατέρων με τα τέκνα τους δεν είναι η ίδια με αυτή που επικρατούσε παλαιότερα και συχνά επιθυμούν να είναι ενεργοί στην ανατροφή και τη φροντίδα του παιδιού τους. Έχει παρατηρηθεί ότι δυο σαββατοκύριακα εναλλάξ το μήνα, δεν επιτρέπουν στο γονέα που δεν διαμένει με το τέκνο να ασκήσει μια πραγματική επιρροή στην ανατροφή του. Τα παιδιά που ζουν εναλλάξ και με τους δυο γονείς με ίση κατανομή του χρόνου, ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα ικανοποίησης από τη ζωή τους από εκείνα που υπάγονται σε άλλη ρύθμιση για χωρισμένες οικογένειες¹⁹. Επιπλέον κατέδειξαν τις αρνητικές επιπτώσεις που προέρχονται από την αποκλειστική επιμέλεια, στην οποία ο χρόνος συναναστροφής του παιδιού με το λιγότερο ευνοημένο γονέα είναι κάτω του 33%²⁰.

Το κριτήριο της έλλειψης συνεργασίας των γονέων²¹ κατακρίνεται ότι ωθεί το γονέα που επιθυμεί την αποκλειστική επιμέλεια να μην είναι συνεργάσιμος και να προκαλεί την αντιδικία²². Η τυχόν εξάρτηση της χρονικής κατανομής της γονικής μέριμνας από τη διάθεση συνεργασίας των γονέων αποδυναμώνει τη συγκεκριμένη λύση, διότι αφήνει τη δυνατότητα στον γονέα που είναι περισσότερο συναισθηματικά δεμένος με τα παιδιά να τα επηρεάσει σε βάρος του άλλου γονέα και να επιτύχει μέσω της άρνησής του να συνεργαστεί για μια τέτοια λύση, το μείζον, ήτοι να ασκεί αυτός αποκλειστικά τη γονική μέριμνα ή επιμέλεια των τέκνων, περιθωριοποιώντας τον άλλο γονέα²³. Γνώμονας για τη σχετική απόφαση του δικαστηρίου είναι μόνο το συμφέρον του ανήλικου τέκνου, όπως τούτο κρίνεται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση χωριστά, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε υπόθεσης.

Οι δυο διαφορετικές θέσεις της νομολογίας στηρίζονται στα πορίσματα της επιστήμης και ερευνών που προέρχονται από άλλες χώρες²⁴. Οι αμερικανικές και σκανδιναβικές μελέτες κατά κανόνα τάσσονται υπέρ της συνεπιμέλειας, ακόμη και αν τα τέκνα είναι νήπια και δεν υπάρχει συνεργασία

¹⁶ Βλ. ενδεικτικά, Παπαχρίστου, Νέες μορφές άσκησης της γονικής μέριμνας μετά το διαζύγιο, Αρμ 1985, σ. 102-103, Γ. Γεωργιάδη, Ζητήματα από την κατανομή της άσκησης της γονικής μέριμνας μεταξύ των γονέων, ΕφΑΔΠολΔ 2016,904. Αντίθετα, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ισπανίας στην από 13.12.2017 απόφασή του, έκρινε ότι τα τελευταία χρόνια υπήρξε μια αξιοσημείωτη αλλαγή στο κοινωνικό περιβάλλον και μια νομολογιακή μεταβολή, με βάση τα πορίσματα της ψυχολογίας που επισημαίνουν ότι η συνεπιμέλεια θεωρείται το πιο ορθολογικό σύστημα προς το συμφέρον του ανήλικου.

¹⁷ Βλ. όμως μια αποδόμηση των στερεοτύπων της βιοκοινωνικής υπεροχής, της μη συνεννόησης και της σταθερής κατοικίας, σε Μάγκο, Μη Εφαρμογή της Κοινής Ανατροφής (στην Ελλάδα). Μία Συστηματική Επισκόπηση, ΕφΑΔΠολΔ 2018,495-498.

¹⁸ ΜΠρΠειρ 1274/2020 ΝοΒ 2020,1457 με σύμφωνες παρατηρήσεις Χαρίτου, ΜΠρΑθ 5652/2018 ΝοΒ 2018,1431, ΜΠρΑθ 7131/2017 ΕφΑΔΠολΔ 2017,951, ΜΠρΑθ 60/2017 ΕφΑΔΠολΔ 2017,55, ΜΠρΞανθ 250/2016 ΤΝΠ Νόμος. Είναι δυνατή η εφαρμογή της εναλλασσόμενης κατοικίας ως προς ένα μόνο τέκνο από τα πολλά της οικογένειας. Βλ. ΜΠρΝαξ 156/2017 ΕλλΔνη 2018,535 σημ. Βαλιμαντόνη.

¹⁹ Bjamason/Arnarsson (2011), Joint physical custody and communication with parents: A cross - national study of children in 36 western countries, Journal of Comparative Family Studies, 42, σ. 871-890, Bauserman (2002), Child adjustment in joint - custody versus sole - custody arrangements: a meta analytic review, Journal of Family Psychology, 16, σ. 91-102. Βλ. όμως κριτικές επισημάνσεις της Λαδοπούλου, «Συνεπιμέλεια» και ψυχική υγεία των παιδιών, ΕφΑΔΠολΔ 2021,394, που επικαλείται την πρόσφατη ανασκόπηση των Berman & Daneback (2020), Children in dual - residence arrangements: a literature review, Journal of Family Studies, σ. 1-18.

²⁰ Nielsen (2014), Shared physical custody: Summary of 40 studies on outcomes for children, Journal of Divorce & Remarriage, 55, σ. 613-635.

²¹ Βλ. ΕΑΔΑ, Φουρκιώτης κατά Ελλάδος της 16.6.2016, ΕφΑΔΠολΔ 2016,785, παρατ. Λεμερτζή, §72, κατά την οποία η έλλειψη συνεργασίας των γονέων δεν απαλλάσσει τις εθνικές αρχές από τη χρήση όλων των μέτρων που θα επιτρέψουν τη διατήρηση του οικογενειακού δεσμού.

²² Βλ. Μάγκο, ό.π., ΕφΑΔΠολΔ 2018,496.

²³ ΕφΠειρ 298/2021 Ιστοσελίδα Εφετείου Πειραιά. Παρόμοια και η Cass. 18.6.2008 n. 16593.

²⁴ Πρωτοστάτες της συνεπιμέλειας και της ισόχρονης παρουσίας και των δυο γονέων υπήρξαν, μεταξύ άλλων, ο Σύνηγορος του Πολίτη και η Ελληνική Ψυχολογική Εταιρεία (ΕΛΨΕ), σύμφωνα με την οποία η σύγχρονη έρευνα ανατρέπει τη θεωρία περί βιοκοινωνικής υπεροχής της μητέρας στην ανατροφή των παιδιών, ως κυρίαρχης και μοναδικής και είναι απαραίτητη η ομαλοποίηση και εξισορρόπηση των σχέσεων μέσα από σύγχρονες πρακτικές, με την υποστήριξη της νομοθεσίας και τη διαμεσολάβηση των ειδικών. Πιο μετριοπαθή στάση τηρεί η Παιδοψυχιατρική Εταιρεία Ελλάδος, κατά την οποία πρέπει να προβλέπονται όλες οι μορφές επιμέλειας και επικοινωνίας γονέων - τέκνων και να επιλέγεται η καταλληλότερη για το συγκεκριμένο παιδί.

μεταξύ των γονέων²⁵. Αντίθετα αρκετοί γάλλοι ψυχίατροι²⁶ και παιδοψυχολόγοι είναι πιο μετριοπαθείς, θέτουν σε αμφισβήτηση τα οφέλη της εναλλασσόμενης κατοικίας που δεν είναι προϊόν της συνεργασίας των γονέων και δίνουν έμφαση στη σταθερότητα των συνθηκών ανάπτυξης του παιδιού, που δημιουργεί ένα αίσθημα ασφάλειας.

Οι γονείς, παρά τη ρήξη στις διαπροσωπικές σχέσεις, οφείλουν προς όφελος του συμφέροντος του τέκνου να πράξουν ό,τι είναι δυνατό για να υπερβούν τα εμπόδια άσκησης της κοινής γονικής μέριμνας. Για το λόγο αυτό, δεν ασκούν ουσιώδη επιρροή οι αναμενόμενες έριδες από τη ματαίωση των προσωπικών προσδοκιών λόγω της διάσπασης του έγγαμου βίου²⁷. Θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι όταν υπάρχουν παιδιά, απαιτείται συνεννόηση στα πράγματα, με συνέπεια να οπισθοχωρούν οι πικρίες, οι θυμοί και οι δυσκολίες. Για τη μη επιλογή της συνεπιμέλειας, σύμφωνα με την αλλοδαπή νομολογία, απαιτείται να συντρέχει μια βαριά και μόνιμη ρήξη της σχέσης των γονέων που προκαλεί συγκεκριμένη ζημία στο τέκνο²⁸.

III. Η χρονική κατανομή της γονικής μέριμνας υπό το καθεστώς του Ν. 4800/2021

Το νομοσχέδιο της νομοπαρασκευαστικής επιτροπής με πρόεδρο τον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου ε.τ. *I. Τέντε* προέβλεπε ρητή διάταξη για την εναλλασσόμενη κατοικία²⁹. Αντίθετα ο Ν. 4800/2021 που υπέστη βελτιώσεις από τους αποσπασμένους δικαστές στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, αν και απάλειψε τη ρητή μνεία της χρονικής κατανομής³⁰, εισήγαγε το μαχητό τεκμήριο επικοινωνίας του 1/3 του συνολικού χρόνου του παιδιού³¹. Δυνάμει του άρθρου 1514§3εδ.α ΑΚ, που ορίζει ότι μπορεί ανάλογα με την περίπτωση να καταναίμει (σε χρονικούς ή λειτουργικούς συνδυασμούς) την άσκηση της γονικής μέριμνας μεταξύ των γονέων, το δικαστήριο δύναται να διατάξει τη χρονική κατανομή της γονικής μέριμνας. Αποτελεί μια από τις δυνατότητες του δικαστηρίου³², με την οποία παραμένει η υποχρέωση καταβολής της διατροφής (έστω και μειωμένη)³³ και πρέπει να εξετάζεται η καταλληλότητά της κατά περίπτωση (case by case), χωρίς αυτοματισμούς. Για το λόγο αυτό, δεν πρέπει να θεωρείται ούτε υποχρεωτική αλλά ούτε και εξαιρετική επιλογή³⁴.

Υποστηρίζεται από μέρος της νομικής θεωρίας ότι η εναλλασσόμενη κατοικία θα επηρεάσει τη σταθερότητα στη ζωή του παιδιού, καθιστώντας το «περιφερόμενο μπαλάκι»³⁵, «ταχυδρομικό δέμα» και «βαλιτσάκι» που πηγαινοέρχεται μεταξύ των γονέων. Η σταθερότητα όμως δεν έγκειται στο χώρο, αλλά στο πρόσωπο των γονέων, από τους οποίους χρειάζεται τη στοργή τους. Η κατανομή του

²⁵ Σε μια εκτενή παρουσίαση των μελετών αυτών προβαίνει ο *Μάγκος*, ό.π., ΕφΑΔΠολΔ 2018,495-498. Βλ. επίσης *Fransson, Brolin Låftman, Östberg, Hjern & Bergström* (2018), The living conditions of children with shared residence – the Swedish example, Child Indicators Research, 11, 861-883, *Nielsen* (2018), Joint Versus Sole Physical Custody: Children's Outcomes Independent of Parent-Child Relationships, Income, and Conflict in 60 Studies, Journal of Divorce & Remarriage, 59, σ. 247-281.

²⁶ Μεταξύ των οποίων ο ψυχολόγος *Gerard Poussin* και ο παιδοψυχίατρος *Maurice Berger*, που υποστηρίζει ότι προκαλεί ανασφάλεια και κατάθλιψη η εναλλασσόμενη κατοικία. Βλ. και *Berger/Ciccone/Guedeney/Rottman* (2004), La résidence alternée chez les enfants de moins de six ans: une situation à haut risque psychique, Devenir, 16, 213-228.

²⁷ Βλ. από την ιταλική νομολογία, Cass. 31.3.2014 n. 7477, Cass. 3.12.2012 n. 21591, Cass. 8.2.2012 n. 1777 Fam. dir. 2012,705.

²⁸ *Κιτσάκης*, «Συνεπιμέλεια» και συμφέρον του τέκνου, ΕφΑΔΠολΔ 2021,14-15 με επίκληση της νομολογίας του γερμανικού ανθεωρητικού (BGH), Auletta, Diritto di Famiglia, 2014, σ. 270. Σύμφωνη η ιταλική (Cass. 29.3.2012 n. 5108 Fam. dir. 2012, 706, Cass. 11.8.2011 n. 17191 Dir. fam. pers. 2012,146) και η ισπανική νομολογία (STS 22.7.2011). Παρόμοια και η βελγική νομολογία (Cour d'appel de Liège, 13.1. 2020, Cour d'appel de Mons, 18.6.2007, Cour d'appel de Mons, 10.10.2006), κατά την οποία από τα ευρήματα και τα πορίσματα της επιστημονικής εμπειρικής έρευνας προκύπτει σαφώς ότι και στην περίπτωση που οι γονείς δεν συμφωνούν, η επιλογή της ισόχρονης εναλλασσόμενης κατοικίας, ακόμη και όταν επιβάλλεται από έναν δικαστή ή ένα νομικό καθεστώς, ευνοεί καλύτερα την ανάπτυξη των παιδιών. Συνεπώς, δεν είναι απαραίτητη μια καλή συμφωνία μεταξύ των γονέων. Μια ουδέτερη σχέση των εκπαιδευτικών, ο αμοιβαίος σεβασμός αρκούν. Βλ. επίσης Re A (A Child: Joint Residence/Parental Responsibility) [2008] EWCA Civ 867, κατά την οποία η γονική σύγκρουση δεν αποτελεί εμπόδιο στην επιλογή της εναλλασσόμενης κατοικίας, η οποία γενικά προκαλεί ψυχολογικά οφέλη στους γονείς.

²⁹ Άρθρο 4 του σχεδίου νόμου της επιτροπής *Τέντε*: Όταν οι συνθήκες ζωής των γονέων και του τέκνου το επιτρέπουν και εφόσον αυτό είναι προς το συμφέρον του τέκνου, το δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει την εναλλασσόμενη διαμονή του τέκνου.

³⁰ Θετική η *Παντελίδου*, Γονική μέριμνα και προσωπική επικοινωνία υπό αναθεώρηση, ΝοΒ 2021, 11, στη μη ρητή αναφορά της εναλλασσόμενης διαμονής, η οποία ασκεί κριτική σε αυτή με τη χρήση του όρου δι(υ)επιμέλεια.

³¹ Το τεκμήριο αυτό συνάδει με πορίσματα σύγχρονων μελετών [Braver & Lamb (2018), Shared Parenting After Parental Separation: The Views of 12 Experts, Journal of Divorce & Remarriage, 59:5, 372-387], που προσδιορίζουν τον ελάχιστο αναγκαίο χρόνο επικοινωνίας του μη διαμένοντος με το παιδί γονέα σε ποσοστό 35% του συνολικού χρόνου του.

³² Σύμφωνα με δηλώσεις του Υπουργού Δικαιοσύνης *Κ. Τσιάρα*, η εναλλασσόμενη διαμονή υφίσταται ως δυνατότητα, για την οποία συμφωνούν νωρίτερα οι δυο γονείς, είτε αποφασίζει ο δικαστής.

³³ Βλ. *Νικολόπουλο*, Αλληλεπίδραση της καταβολής διατροφής ανηλίκου με την επιμέλεια και την παρεμπόδιση της επικοινωνίας, ΕφΑΔΠολΔ 2018, 691.

³⁴ *Alba*, Custodia compartida y mejor interés del menor criterios de atribución de la custodia compartida en la doctrina jurisprudencial del tribunal supremo, Revista Internacional de Doctrina y Jurisprudencia, 2019, 85.

³⁵ Βλ. επίσης ΕφΠερ 137/2020 ΝΟΜΟΣ, κατά την οποία η χρονική κατανομή της επιμέλειας ανά δεκαπενθήμερο, θα μετατρέψει το παιδί σε «μπαλάκι» μεταξύ των γονέων με αρνητικές συνέπειες για την ψυχοσυναισθηματική του ανάπτυξη και κρίνεται ως λύση, που άξονα της μάλλον έχει την ικανοποίηση των γονέων και όχι το πραγματικό συμφέρον του ανηλίκου.

χρόνου του παιδιού στη μητρική και πατρική οικία θεωρείται ευεργετική και απαραίτητη για την προστασία της ισόρροπης ανάπτυξης του παιδιού, καθόσον θα εξακολουθούν να υφίστανται οι συναισθηματικές σταθερές που, ήδη, έχουν διαμορφωθεί στην ζωή του, πριν από τον χωρισμό του ζευγαριού³⁶. Επιπλέον, τα παιδιά ασχολούνται με διαφορετικά πράγματα στις δυο λειτουργικές κατοικίες και εξοικειώνονται εύκολα στις αλλαγές, ειδικά όταν πρόκειται για τη δική τους οικογένεια.

Επικρίθηκε επίσης ότι αν επιδιώκεται παράλληλα η συναπόφαση και η εναλλασσόμενη κατοικία, το σύστημα θα είναι πολύ δυσλειτουργικό³⁷. Συνεπιμέλεια, ουσιαστικά σημαίνει συναπόφαση σε σημαντικές αποφάσεις και επαρκής (όχι απαραίτητα ισόχρονος)³⁸ χρόνος επαφής του παιδιού με το γονέα με τον οποίο δεν συγκατοικεί³⁹. Αρκετές αποφάσεις επιχειρούν να απαλύνουν τις τεταμένες σχέσεις των γονέων, δίνοντας τους την ευκαιρία να επανατοποθετηθούν και να επαναπροσδιορίσουν τις απόψεις τους ως προς τη διάθεση της μεταξύ τους συνεργασίας στο ζήτημα της ανατροφής και φροντίδας των ανήλικων τέκνων⁴⁰. Προτρέπουν μάλιστα και τους δυο γονείς να λειτουργήσουν υποστηρικτικά στη δημιουργία και στη διατήρηση ομαλής σχέσης και ψυχικού δεσμού των τέκνων με αμφοτέρους, όπου ο δικαιούχος την επικοινωνία γονέας οφείλει να μην επηρεάζει αρνητικά τα τέκνα έναντι του άλλου γονέα, αλλά και ο γονέας που διαμένει μαζί τους να μην υπονομεύει με κανένα τρόπο τη σχέση των ανήλικων με τον έτερο γονέα⁴¹.

Στο πρώτο ιδίως στάδιο των ασφαλιστικών μέτρων, που αρκετές φορές συντελείται η αποκοπή του τέκνου με το γονέα με τον οποίο δεν διαμένει, η εφαρμογή της εναλλασσόμενης κατοικίας μπορεί να μετριάσει την όξυνση των οικογενειακών αντιδικιών και να συμβάλει στη συμβιβαστική επίλυση της διαφοράς (άρθρο 611 ΚΠολΔ)⁴². Παράλληλα αποτελεί ένα δοκιμαστικό στάδιο, προκειμένου το τέκνο να διαμορφώσει γνώμη για την καταλληλότητα και την εφαρμογή αυτής της επιλογής και στη συνέχεια ενόψει της οριστικής απόφασης στα πλαίσια της κύριας αγωγής.

Η αξίωση της διατροφής παραδεκτά ασκείται σε βάρος του γονέα με τις μεγαλύτερες οικονομικές δυνάμεις και η παροχή προσωπικής φροντίδας προς το τέκνο δεν απαλλάσσει τους γονείς, διότι θεωρείται μερική εκπλήρωση της υποχρέωσης προς καταβολή διατροφής. Αναφορικά με τον προσδιορισμό της διατροφής στην περίπτωση της χρονικής κατανομής της γονικής μέριμνας, υπολογίζεται με την αναλογία των γονέων στις μηνιαίες δαπάνες των τέκνων με βάση το εισόδημα τους, την αφαίρεση του ποσού που καλύπτει απευθείας έκαστος γονέας την περίοδο που ασκεί τη γονική μέριμνα και την επιδίκαση σε βάρος του γονέα με το μεγαλύτερο εισόδημα της διαφοράς μεταξύ του καταβλητέου ποσού και αυτού που του αναλογεί να καταβάλει⁴³.

Έντονη κριτική ασκήθηκε στην καθιέρωση του ποσοστού του 1/3 για την επικοινωνία, το οποίο συνιστά θεμέλιο της εναλλασσόμενης κατοικίας⁴⁴. Ratio όμως της θέσπισης του τεκμηρίου είναι η ενίσχυση του δικαιώματος επικοινωνίας του τέκνου με το γονέα που δεν διαμένει μαζί του και όχι ο εξαναγκασμός των γονέων ή των δικαστών να κάνουν μαθηματικές πράξεις⁴⁵. Θέτει ως στόχο την εξασφάλιση της κατά το δυνατό ευρύτερης προσωπικής επικοινωνίας με το δικαιούχο γονέα και τη βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης⁴⁶. Η ενδυνάμωση αυτή θα επιφέρει την ουσιαστική συμμετοχή του γονέα που δεν διαμένει με το παιδί, συμβάλλοντας ουσιαστικά με την παρουσία του στην ομαλή

³⁶ Χαρακτηριστική είναι και η διάταξη του άρθρου 373-2 του γαλλΑΚ, που ορίζει ότι ο χωρισμός των γονέων δεν έχει καμία συνέπεια ως προς την άσκηση της γονικής μέριμνας.

³⁷ Παπαδοπούλου – Κλαμαρή, Άσκηση γονικής μέριμνας μετά το διαζύγιο, ΕφΑΔΠολΔ 2020,1212.

³⁸ Από τη γαλλική νομολογία, βλ. Cour d' Appel de Chambéry, 23 janvier 2017, n° 16/01313, που έκρινε ότι δεν επιβάλλεται από κανένα νόμο η ισόχρονη παρουσία του παιδιού με έκαστο των γονέων του, αλλά το συμφέρον του παιδιού, η ισορροπία και η ολοκλήρωσή του επιβάλλουν την πιο εφικτή αρμονική κατανομή του χρόνου του με κάθε γονέα.

³⁹ Τον κίνδυνο, στις περιπτώσεις έλλειψης συνεννόησης των γονέων, η εναλλασσόμενη διαμονή να αποτελεί μια μορφή αποκλειστικής επιμέλειας στο αντίστοιχο χρονικό διάστημα, επισημαίνει η Λαδοπούλου, «Συνεπιμέλεια» και ψυχική υγεία των παιδιών, ΕφΑΔΠολΔ 2021,395.

⁴⁰ ΕφΠειρ 298/2021 ό.π..

⁴¹ Βλ. ένα λειτουργικό πρόγραμμα συναπόφασης στα πλαίσια της εναλλασσόμενης κατοικίας σε Trib. Parma, sez. I civile, decreto, 22.5.2018.

⁴² Υποστηρίζεται ότι τα ανήλικα τέκνα που είναι σε καθεστώς εναλλασσόμενης κατοικίας από την αρχή της διάστασης, έχουν τον κίνδυνο να χάσουν την επαφή με τον πατέρα μόνο σε ποσοστό 1%, σε αντίθεση με το μοντέλο της αποκλειστικής επιμέλειας που ανέρχεται σε ποσοστό 20%.

⁴³ Βλ. εκτενέστερα σε Νικολόπουλο, ό.π., ΕφΑΔΠολΔ 2018, 691, όπου παραθέτει και χαρακτηριστικά παραδείγματα από τη γερμανική νομολογία κατά τον υπολογισμό της διατροφής στην εναλλασσόμενη κατοικία (Wechselmodell).

⁴⁴ Παρόμοια και η επισήμανση του Σταθόπουλου σε διαδικτυακή εκδήλωση της επιστημονικής επιτροπής του ΝοΒ (ΔΣΑ) με θέμα το σχέδιο νόμου για τη γονική μέριμνα μετά τη λύση του γάμου και του συμφώνου συμβίωσης (16.2.2021), ότι το ποσοστό του 1/3 επικοινωνίας εισάγει από την πίσω πόρτα την εναλλασσόμενη κατοικία.

⁴⁵ Ένα παρόμοιο (μαχητό) τεκμήριο 1/3 αναγνωρίζεται πλέον ως μία επιτυχημένη και δίκαιη νομοθετική ρύθμιση για την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα (1400 ΑΚ).

⁴⁶ Κατά το Συνήγορο του Πολίτη, η παραβίαση του δικαιώματος επικοινωνίας μεταξύ του τέκνου και του γονέα που δεν διαμένει μαζί του, μετά τη διάσταση ή το διαζύγιο, από τον γονέα που συγκατοικεί με το παιδί, έχει λάβει ευρείες διαστάσεις κοινωνικού προβλήματος.

ψυχοπνευματική του ανάπτυξη. Η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει αναδείξει το πρόβλημα της αποτελεσματικής υλοποίησης του δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας και στη χώρα μας⁴⁷.

Σε χώρες που έχουν υιοθετήσει ένα νόμο, που θεσπίζει μόνο την από κοινού άσκηση της γονικής μέριμνας, παρατηρούνται χαμηλά ποσοστά χρόνου επικοινωνίας των γονέων που δεν διαμένουν με το τέκνο και εξακολουθεί στην ουσία να εφαρμόζεται το σύστημα της αποκλειστικής ή μονογονεϊκής επιμέλειας (sole custody)⁴⁸. Η κατάσταση βελτιώθηκε σημαντικά σε χώρες, οι οποίες εισήγαγαν μια δεύτερη χρονικά μεταρρύθμιση, όπως η Σουηδία (1989, 1998), η Γαλλία (1995, 2002) και το Βέλγιο (1995, 2006) και στράφηκαν προς την ισόχρονη παρουσία των γονέων. Επιπλέον οι έννομες τάξεις που εφάρμοσαν το νόμιμο σύστημα της συνεπιμέλειας με τουλάχιστον 1/3 των διανυκτερεύσεων με τον άλλο γονέα, όπως στην Ισπανία (Καταλονία, Αραγονία, Βαλένθια), Δανία και Γερμανία, παρείχαν σημαντικά οφέλη για τα ανήλικα τέκνα. Από τα ανωτέρω συνάγεται η θεμελιώδης λειτουργία του μαχητού τεκμηρίου του 1/3 επικοινωνίας, που αποσκοπεί στην εξασφάλιση πιο ισορροπημένου χρόνου παρουσίας με το γονέα που δεν συγκατοικεί με το παιδί. Σε ένα τέκνο δεν έχει σημασία αν οι γονείς του ήταν καλοί σύζυγοι ή αν έχουν την αποκλειστική, κοινή ή λειτουργική κατανομή της γονικής μέριμνας. Αντίθετα το ενδιαφέρει μόνο ότι είναι καλοί γονείς, ότι και οι δυο εξακολουθούν να αποτελούν τμήμα της δικής και το χρονικό διάστημα που μπορεί να περάσει με καθένα τους, μετά το χωρισμό⁴⁹. Στη σημερινή εποχή, ο ανήλικος από αντικείμενο προστασίας έγινε υποκείμενο που αξιώνει στο πρόσωπό του δικαιώματα⁵⁰.

IV. Καλές πρακτικές στην ευρώπη

Τα δικαιώματα των τέκνων στην Ελλάδα και στην Ιταλία, προστατεύονται διαφορετικά από ότι εκείνα των τέκνων άλλων μεσογειακών χωρών, όπως της Γαλλίας και της Ισπανίας, γεγονός που έχει ως συνέπεια σημαντικές επιπτώσεις και στην κατάσταση της ψυχικής υγείας τους⁵¹. Σύμφωνα με στοιχεία του Διεθνούς Συμβουλίου για την κοινή ανατροφή (International Council on Shared Parenting)⁵², ενώ οι Ισπανία και Γαλλία κατατάσσονται στη δεύτερη κατηγορία, όπου η ισόχρονη κατανομή της φροντίδας των παιδιών με κάθε γονέα ανέρχεται πλέον σε 33,8% στην Ισπανία⁵³, τελευταίες συγκαταλέγονται οι Ελλάδα, Ιταλία, Πορτογαλία και Τουρκία με καθηλωμένα ποσοστά κάτω του 2%⁵⁴. Ασκήθηκε κριτική ότι οι τελευταίες τέσσερις χώρες, είτε έχουν υιοθετήσει αναχρονιστικές μορφές γονικής ευθύνης, είτε είναι απρόθυμες να εφαρμόσουν τη διατήρηση της κοινής γονικής μέριμνας και μετά το διαζύγιο. Παράλληλα οι έννομες αυτές τάξεις είναι αντίθετες προς κάθε νομοθετική μεταβολή και η νομολογία τηρεί πιο συντηρητική στάση. Στατιστικά σε αυτές, η πιθανότητα για ένα ανήλικο να χάσει την επαφή με ένα από τους γονείς μετά το χωρισμό, ξεπερνά το 30%.

Το ισχύον με το Ν. 4800/2021 στην χώρα μας νομικό πλαίσιο, μετά την πάροδο τριάντα οκτώ ετών⁵⁵, είναι πλέον ένα μικτό ισοσταθμισμένο σύστημα, καθόσον από τη μια πλευρά ενδυναμώθηκε το καθεστώς της από κοινού άσκησης της γονικής μέριμνας, που δεν εξαρτάται πλέον από τη συμφωνία

⁴⁷ ΕΔΔΑ, Κοσμοπούλου κατά Ελλάδος της 5.2.2004, Τσουρλάκης κατά Ελλάδος της 15.10.2009, Φουρκιώτης κατά Ελλάδος της 16.6.2016, ΕφΑΔΠολΔ 2016,785, παρατ. Δεμερτζή. Βλ. και ΕγκΕισΑΠ 1/2021 ΕλλΔνη 2021,179 παρατ. Αθ. Παναζόπουλου, που επικαλείται τη νομολογιακή παραδοχή του ΕΔΔΑ, ότι η αποτελεσματική τακτική επικοινωνία γονέως - τέκνου εξαρτάται από την πραγματική πρόσβαση του γονέως στο σύνολο των πληροφοριών που έχουν στη διάθεσή τους τα εθνικά δικαστήρια και αφορούν κρίσιμα στοιχεία για το παιδί, όπως είναι οι παιδοψυχιατρικές εκθέσεις. Κάθε νέο πρόσθετο αποδεικτικό στοιχείο είναι ικανό να ανατρέψει την ισχύουσα ρύθμιση της προσωπικής επικοινωνίας και πρέπει να υφίσταται η δυνατότητα των διαδίκων να λάβουν γνώση του περιεχόμενου των εκθέσεων που συντάσσονται κατά την κοινωνική έρευνα και να το σχολιάσουν.

⁴⁸ Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται στην Ιταλία, ο L. 54/8.2.2006 που εισήγαγε το νομικό σύστημα της από κοινού άσκησης της γονικής μέριμνας άλλαξε την ετικέτα, αλλά το κρασί παραμένει το ίδιο!

⁴⁹ Βλ. παρόμοιες επισημάνσεις από Gatti, Affidamento dei minori: A che punto siamo? σε επιμορφωτικό σεμινάριο της Ιταλικής σχολής δικαστών με τίτλο Affidamento, casa familiare e rapporti economici, 5.7.2019, σ. 27.

⁵⁰ Μιλτιάδου/Αμπατζόγλου, Η αρχή του συμφέροντος του παιδιού και το δικαίωμα των παιδιών στην παιδική τους ηλικία, σύνταξης 2021, τ. 60, σελ. 57.

⁵¹ Βλ. Vezzetti, I minori europei di fronte al divorzio dei genitori, *Pediatria, Preventiva & Sociale* 2015, 10.

⁵² Τα στοιχεία αυτά παρουσιάστηκαν σε διεθνές συνέδριο που διεξήχθη στις 9 έως 12 Δεκεμβρίου 2015 στη Βόννη.

⁵³ Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Alba, ό.π., *Revista Internacional de Doctrina y Jurisprudencia*, 2019, 67, στην Ισπανία παρουσιάζεται μια προοδευτική αύξηση των ποσοστών της εναλλασσόμενης κατοικίας (custodia compartida) από το έτος 2010 (10,5%), 2011 (12,3%), 2012 (14,6%), 2013 (17,9%), 2014 (21,3%), 2015 (24,6%), 2016 (28,3%), 2017 (30,2%) έως και το έτος 2018 (33,8%). Καθοριστικό ρόλο είχαν οι γνωστές από 10-11.3.2010 και 7.7.2011 αποφάσεις του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ισπανίας, που άνοιξαν την πόρτα στην καθιέρωση της εναλλασσόμενης κατοικίας.

⁵⁴ Βλ. εκτενέστερα σε Βαλιμαντώνη, Μορφές άσκησης γονικής ευθύνης μετά το διαζύγιο και οι σύγχρονες εξελίξεις στον ελληνικό και διεθνή χώρο, ΕφΑΔΠολΔ 2016,459.

⁵⁵ Ο Ν. 1329/1983, αν και δημιούργησε ένα προοδευτικό για την εποχή του μοντέλο οικογένειας μακριά από τις πατριαρχικές αντιλήψεις του παρελθόντος, δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις σημερινές συνθήκες. Αντίθετα στον ευρωπαϊκό χώρο, η νομοθετική μεταρρύθμιση στις μορφές γονικής ευθύνης είναι συνεχής, με σκοπό τη βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό των υπαρχόντων συστημάτων.

των δυο γονέων και εισήχθη το μαχητό τεκμήριο του ποσοστού 1/3 παρουσίας του γονέα με το τέκνο, από την άλλη όμως διατηρήθηκαν θεσμοί τυπικοί της νομικής συνεπιμέλειας, όπως ο υποχρεωτικός προσδιορισμός του τόπου διαμονής του τέκνου στην κατοικία του γονέα με τον οποίο διαμένει, το δικαίωμα επικοινωνίας και η υποχρέωση διατροφής.

Ο ισχυρισμός ότι υφίσταται πολιτιστική διαφορά με τις σκανδιναβικές χώρες (ιδίως με τη Σουηδία) που παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά ισόχρονης παρουσίας των γονέων με το παιδί, διαψεύδεται εν μέρει από δύο περιπτώσεις: Πρώτον το σημείο εκκίνησης ήταν κοινό σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη⁵⁶ και δεύτερον παρατηρούνται παρόμοια υψηλά ποσοστά ακόμη και σε έννομες τάξεις με διαφορετική νοοτροπία (για παράδειγμα στις αυτόνομες κοινότητες της Ισπανίας), που υιοθέτησαν σχετικές νομικές ρυθμίσεις. Διαφαίνεται και το αποδεικνύουν οι σκανδιναβικές χώρες, μια σύνδεση μεταξύ της αποτελεσματικής χειραφέτησης των γυναικών στον εργασιακό χώρο (ευκαιρίες σταδιοδρομίας, μισθός, πρόνοια) και της μεγαλύτερης συμμετοχής του πατέρα στην ανατροφή των τέκνων⁵⁷.

Αρκετές χώρες αντικατέστησαν την ορολογία τους. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η Children Act του 1989 αντικατέστησε τους όρους της επιμέλειας (custody) και της επικοινωνίας (access) με εκείνους της διαμονής (residence) και της επαφής (contact)⁵⁸. Στην Ιταλία με το L. 54 της 8.2.2006, που θέσπισε το νόμιμο σύστημα της από κοινού άσκησης της γονικής μέριμνας (affidamento condiviso), εισήχθη ο όρος *responsabilità genitoriale* (γονική ευθύνη) σε αντικατάσταση του αναχρονιστικού όρου *potestà* (γονική εξουσία), προκειμένου να τονισθεί η υποχρέωση των γονέων για ενεργητική παρουσία στην ανατροφή του παιδιού⁵⁹. Το δικαίωμα επίσκεψης/επικοινωνίας (*diritto di visita*) ήταν μια έκφραση που η μεταρρύθμιση κατάργησε, για το λόγο ότι δεν ήθελε να μειώσει την παρουσία του γονέα στη ζωή του παιδιού σε απλές επισκέψεις⁶⁰.

Στην Ιταλία, παρά την αρνητική στάση του ιταλικού Ακυρωτικού⁶¹, ορισμένα δικαστήρια της ουσίας (Περούτζια, Μπρίντζι, Σαλέρνο), υιοθετούν καλές πρακτικές με την έκδοση κατευθυντήριων γραμμών, που ορίζουν ότι οι χωρισμένοι γονείς εμφανίζονται ενώπιον των δικαστηρίων με ένα αναλυτικό γονικό σχέδιο ανατροφής (*parenting plan*) και υιοθετούν τον κατά το δυνατό ισομερή καταμερισμό του χρόνου διαμονής με το τέκνο⁶². Η καθιέρωση αναλυτικών γονικών σχεδίων ανατροφής τέκνου⁶³ επιτρέπει στους γονείς να θέσουν τις κύριες πτυχές της ζωής του παιδιού και να μοιράσουν τις αρμοδιότητες μεταξύ τους, με συνέπεια τη μείωση των εντάσεων και τελικά της αντιδικίας⁶⁴. Με πρωτοβουλία των δικαστών και δικηγόρων του Μιλάνου, το Μάρτιο του 2019 συντάχθηκαν κατευθυντήριες γραμμές για τη σύνταξη των δικογράφων ενώπιον των οικογενειακών δικαστών, με την πρόσκληση στους δικηγόρους των μερών να επεξεργάζονται λύσεις που προωθούν την από κοινού άσκηση της γονικής μέριμνας και σε κάθε περίπτωση να αποφεύγουν ενέργειες που

⁵⁶ Η Σουηδία εισήγαγε το έτος 1989 ως νόμιμο σύστημα την από κοινού άσκηση της γονικής μέριμνας. Μέχρι τότε είχε ελάχιστη ποσοστά ισόχρονης παρουσίας των γονέων (1%). Λόγω όμως των δυσχερειών στην πρακτική εφαρμογή της, το έτος 1998 έγινε μια νέα μεταρρύθμιση με σκοπό την υλοποίηση της εναλλασσόμενης κατοικίας και ένα πιο υψηλό χρόνο επικοινωνίας με το γονέα που δεν διαμένει με το παιδί. Τα αποτελέσματα ήταν εντυπωσιακά. Από το 4% που είχε ανέβει το ποσοστό της ισόχρονης διαμονής με την πρώτη μεταρρύθμιση του 1989, εκτινάχθηκε με τις βελτιώσεις του έτους 1998 στην πιο υψηλή θέση στην Ευρώπη. Η ισομερής κατανομή του χρόνου διαβίωσης των γονέων με τα τέκνα τους κυμαίνεται στη Σουηδία σε ποσοστά 28-30%, η επικοινωνία κατά ποσοστό 1/3 του συνολικού χρόνου του παιδιού σε 40% και η αποκλειστική επιμέλεια σε ποσοστό 30%.

⁵⁷ Η αξία της παρουσίας και των δύο γονέων στην ανατροφή και τη φροντίδα του παιδιού αποτελεί κεντρική επιλογή του νέου νόμου για τις εργασιακές σχέσεις (N 4808/2021) με τη χορήγηση άδειας πατρότητας 14 ημερών, γονικής άδειας και στους δύο γονείς, καθώς και την προστασία του νέου πατέρα από την απόλυση.

⁵⁸ Ομοίως, στον Καναδά, με το νέο νόμο περί διαζυγίου που ισχύει από 1.3.2021, αντικαταστάθηκε ο όρος δικαίωμα επικοινωνίας (*droits de visite*) από τον όρο γονεϊκό χρόνο (*temps parental*), όπως επισημαίνει η *Ράμμου*, Επιμέλεια στη μητέρα λίγο πριν τη θεσμοθέτηση της συνεπιμέλειας, ΕφΑΔΠολΔ 2021,488.

⁵⁹ *De Filippis*, Affidamento condiviso dei figli nella separazione e nel divorzio, 2006, σ. 99. Σχετική είναι και η επισήμανση του Παπαρηγόπουλου, Η ανενεργός γονική μέριμνα αναγνωρισμένων τέκνων εκτός γάμου, ΕφΑΔΠολΔ 2018, 887, που σημειώνει ότι τα διεθνή κείμενα πλέον κάνουν λόγο για γονική ευθύνη (*parental responsibility*), που συμπεριλαμβάνει τη γονική μέριμνα και την επιμέλεια.

⁶⁰ *Arceci* σε Sesta - Arceci (επιμ.), L'affidamento dei figli nella crisi della famiglia, 2011, σ. 93.

⁶¹ Μια αλλαγή διαφαίνεται και στη στάση του ιταλικού Ακυρωτικού με πρόσφατη απόφαση του (Cass. 17.9.2020, n. 9323), κατά την οποία η συνεπιμέλεια, δεν υπονομεύεται από τον κατακερματισμό και μπορεί να οδηγήσει σε μια παρουσία των γονέων που τείνει να είναι ισόχρονη, η ύπαρξη όμως σοβαρών λόγων (όπως για παράδειγμα όταν υπάρχει απόσταση μεταξύ των κατοικιών των γονέων που επιβάλλουν χρόνο και θυσίες στον ανήλικο, οι οποίες θέτουν σε κίνδυνο τις σπουδές, την ξεκούραση και τις σχέσεις του), μπορούν να οδηγήσουν το δικαστή να επιβάλλει, με γνώμονα το συμφέρον του ανήλικου, ένα διαφορετικό πρόγραμμα επικοινωνίας.

⁶² Ένα υπόδειγμα ιδιωτικού συμφωνητικού κοινής επιμέλειας είναι καταχωρημένο στη ΤΝΠ ΔΣΑ.

⁶³ Για τη σημασία σύνταξης ενός γονεϊκού σχεδίου ανατροφής στην καθιέρωση της εναλλασσόμενης κατοικίας, βλ. TS 638/26.10.2016, TS 722/5.10.2016, TS 280/9.5.2017. Βλ. επίσης από την Ισπανική θεωρία, *Navas Navarro*, Menores, guarda compartido y plan de parentalidad (especial referencia al derecho catalán), Revista de derecho de familia, 54, 2012, 23επ., *Legerén-Molina*, Los planes de parentalidad, Revista de Derecho Privado, 6, 2018, 3επ.

⁶⁴ Οι έγγραφες αυτές συμφωνίες καθιερώθηκαν στις αγγλοσαξονικές χώρες και αποσκοπούν στην ενεργητική παρουσία και των δυο γονέων στην ανατροφή του παιδιού.

ευνοούν την αντιδικία, καθόσον στις οικογενειακές διαφορές τα καθήκοντα καλοπιστίας, ειλικρίνειας και απαγόρευσης χρήσης προσβλητικών εκφράσεων (88 και 89 c.p.c.) έχουν μια ξεχωριστή βαρύτητα ιδίως προς προστασία των ανηλίκων⁶⁵.

Η εναλλασσόμενη κατοικία εφαρμόζεται στις δικαστικές αποφάσεις της ουσίας⁶⁶, με επίκληση: α) των άρθρων 9§3 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και 24§3 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που προβλέπουν το δικαίωμα των παιδιών να διατηρούν προσωπικές σχέσεις και άμεσες επαφές και με τους δυο γονείς, εκτός αν αυτό είναι αντίθετο με το συμφέρον τους, β) του υπ. αρ. 2079/2015 ψηφίσματος του Συμβουλίου της Ευρώπης⁶⁷, που καλεί στην § 5.5 αυτού, τα κράτη – μέλη να εισάγουν στη νομοθεσία τους την αρχή της εναλλασσόμενης κατοικίας των παιδιών μετά το χωρισμό, περιορίζοντας τις εξαιρέσεις στην περίπτωση της κακοποίησης ή της παραμέλησης του παιδιού ή της ενδοοικογενειακής βίας, γ) της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που έχει αποφανθεί ότι βασικό στοιχείο της αξίωσης για σεβασμό της οικογενειακής ζωής αποτελεί η διατήρηση των δεσμών του τέκνου και με τους δυο γονείς του, ακόμη και μετά τη λύση ή τη διακοπή της έγγαμης συμβίωσης (άρθρα 8 και 14 της ΕΣΔΑ) και δ) των προαναφερόμενων πορισμάτων διεθνών ιατρικών και ψυχολογικών ερευνών, που επισημαίνουν τα θετικά αποτελέσματα της συνεπιμέλειας, όχι μόνον στην ανάπτυξη του τέκνου αλλά και στις σχέσεις των γονέων μεταξύ τους.

Το νομικό καθεστώς της συνεπιμέλειας δεν είναι πανάκεια, ούτε θα αλλάξει τα πάντα ριζικά. Σίγουρα θα υπάρξει μια μεταβατική περίοδος, προκειμένου να επέλθει μια νέα εποχή στο οικογενειακό δίκαιο, πέρα και πάνω από προδιατυπωμένους ρόλους. Παρά ταύτα, ένα νομικό καθεστώς, μπορεί να ευνοήσει την επεξεργασία σε βάθος χρόνου λύσεων και την αποφυγή παθολογικών καταστάσεων. Ο Ν. 4800/2021 δίνει τη δυνατότητα στη δικαστηριακή πρακτική να υπερβεί έμφυλα στερεότυπα και προκαταλήψεις⁶⁸. Ο οικογενειακός δικαστής, που συχνά εισχωρεί στην ιδιωτική ζωή των άλλων, οφείλει να βρίσκεται σε επαφή με τις επιστημονικές εξελίξεις και να αναζητεί την προσφορότερη για το συμφέρον του παιδιού λύση, λαμβάνοντας υπόψη ότι κάθε οικογενειακή διαφορά είναι μοναδική και με ιδιαίτερες ανάγκες⁶⁹. Όταν εκδίδονται αποφάσεις αλλοδαπών δικαστηρίων που διατάσσουν πλέον εναλλασσόμενη κατοικία σε ζώα συντροφιάς με ήμισυ τις κτηνιατρικές δαπάνες⁷⁰, καθιστώντας αυτά ζωντανά όντα προικισμένα με ευαισθησία και όχι απλά ιδιοκτησία και χώρες όπως η Ισπανία, που επεξεργάζονται νομοσχέδια, με τα οποία τα κατοικίδια θα μπορούν να τίθενται σε συνεπιμέλεια, δεν μπορούμε οι έλληνες δικαστές να αποκλείουμε εξ αρχής αυτή την επιλογή για τα ανήλικα τέκνα. Ο εκσυγχρονισμός του τρόπου συμμετοχής του γονέα στη ζωή του παιδιού επαφίεται πλέον στη νομολογία.

⁶⁵ Σύμφωνα με το *Δεμερτζή*, Η ουσιαστική και δικονομική αναγκαία μεταρρύθμιση της επιμέλειας, Δ 2008.160-161, με το μοντέλο της αποκλειστικής επιμέλειας, που επικράτησε στη χώρα μας, διεξάγεται ένας δικαστικός αγώνας που δεν θέτει πρωταρχικό το συμφέρον του τέκνου, αλλά τη συκοφαντία και την εξόντωση του άλλου συζύγου, όπως προκύπτει από τα δικόγραφα των δικηγόρων, με συνέπεια ο κάθε γονέας να μετέρχεται κάθε θεμιτό και αθέμιτο μέσο, προκειμένου να αποδείξει την καταλληλότητα του ίδιου και την ακαταλληλότητα του άλλου για την άσκηση της γονικής μέριμνας.

⁶⁶ Trib. Catanzaro, sez. I, 28.2.2019, n.443, Trib. Roma, sez. I, 26.03.2019, n. 6447, Trib. Salerno, sez. I, 7.11.2019, n. 3539, Trib. Modena, 4.6.2019, n. 878, Trib. Palmi, 18.2.2021.

⁶⁷ Αυτό το ψήφισμα, ήταν ομόφωνο και βασίστηκε σε επίπεδο επιστημονικό σε 76 διεθνείς μελέτες από το έτος 1977 έως το 2014 που αποτέλεσαν αντικείμενο μετα-ανάλυσης από τις καθηγήτριες, *Hildegund Sünderhauf* και *Linda Nielsen*.

⁶⁸ Βλ. *Ντέγκα*, Η συνεπιμέλεια ως εφαλτήριο για την ισότητα και τη χειραφέτηση σε ιστότοπο της Ένωσης Διοικητικών Δικαστών, κατά την οποία στη σημερινή εποχή, η υιοθέτηση της κοινωνικής αντίληψης ότι το παιδί έχει ανάγκη κυρίως τη μητέρα του δεν προωθεί κανένα από τα ιστορικά αιτήματα του φεμινιστικού κινήματος, αλλά διαιωνίζει έμφυλους ρόλους και στερεότυπα.

⁶⁹ Για το κατακρίτο φαινόμενο των πανομοιότυπων δικαστικών αποφάσεων – καρμπόν, βλ. *Παπαρρηγόπουλο*, Ξανά προς το συμφέρον του παιδιού, ΕφΑΔΠολΔ 2020,279-280.

⁷⁰ Juzgado de 1a Instancia N. 9 Valladolid, 27.05.2019, Trib. Sciacca, ord. 19.2.2019. Βλ. επίσης *Gatti*, Affidamento dei minori: A che punto siamo? σε επιμορφωτικό σεμινάριο της ιταλικής σχολής δικαστών με τίτλο Affidamento, casa familiare e rapporti economici, 5.7.2019, σ. 27.